

Sosyal Hizmet Ve Maneviyat Adlı Kitap Üzerine

Hıdır APAK, *Sosyal Hizmet ve Maneviyat Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması*
İstanbul: Bir Yayıncılık, 2018

Zülal Kökel*

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul
Geliş Tarihi: 12/03/2019 Kabul Tarihi: 27/03/2019

Hıdır APAK'a ait, *Sosyal Hizmet ve Maneviyat Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması* isimli kitap, 2018 yılında Bir Yayıncılık tarafından basılmıştır. Eser, yazarın, doktora çalışmasının kitaplaştırılmış hali olarak okurların karşısına çıkmaktadır.

Hıdır Apak, 2012 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü mezunudur. 2014'te Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimi tamamlamıştır. 2017 yılında da Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı'nda doktorasını bitirmiştir. Çeşitli akademik görevlerde bulunmuş olan Apak, şu an Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kitapta, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisi ile birlikte, Türkiye'de, sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet uygulamasında maneviyat konusuna nasıl baktıkları incelenmiştir. Eser, ülkemizde sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisi hususunda saha araştırmasını içeren öncü çalışmalardandır. Bu konudaki eksikliği gidermesi, bundan sonra yapılacak araştırmalara emsal teşkil etmesi, karşılaştırma yapabilme imkânı sunması bakımından önemli bir çalışmadır. Zira sadece saha araştırması olarak değil, teorik olarak da sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisi ile ilgili olarak yapılmış araştırmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Neticede hem teorik, hem pratik alanda, sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisine dair ihtiyaçlara cevap vermesi, eseri mühim kılmaktadır.

Yazarın da zaman zaman belirttiği gibi Sosyal Hizmetin insanı bütüncül bir perspektifle ele alması onu diğer disiplinlerden ayıran yönüdür. Bu yüzden insanın bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal yönlerinin yanı sıra; insanın manevi boyutunu da ele almak ve sosyal hizmet uygulamasında hesaba katmak gerektiği son yıllarda çok sık gündeme gelen bir konudur. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımında da bahsettiği üzere "Sağlık sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil; beden, ruhça ve

sosyolojik yönden tam bir iyi olma halidir." ([WHO, https://www.who.int/about/who-we-are/constitution/01.03.2019](https://www.who.int/about/who-we-are/constitution/01.03.2019)) Ayrıca dezavantajlı gruplarla çalışırken maneviyatı işin içine katmanın onları güçlendirme, sorunlarla başa çıkabilmelerine destek olma, anlam arayışına cevap verme, maddi kaynakların yetersiz kaldığı yönleri doldurma açısından önemli olduğu düşünülmektedir. (Apak: 2018, s. 104, 105)

Sosyal Hizmet ve Maneviyat isimli kitap "Giriş" ve "Maneviyat Nedir?", "Sosyal Hizmet ve Maneviyat", "Maneviyata Dayalı Sosyal Hizmet", "Türkiye'de Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet", "İlgili Araştırmalar ve Literatür İncelemesi", "Araştırmanın Metodolojisi", "Nicel Verilere İlişkin Bulgu, Yorum, Tartışma", "Nitel Verilere İlişkin Bulgu, Tartışma ve Yorum", "Nicel ve Nitel Bulguların Birlikte Analizi" başlıklı dokuz ana bölüm ile "Sonuç ve Öneriler" kısımlarından oluşmaktadır.

"Giriş" kısmında kitabın konusuna, amacına ve önemine değinilmiştir. Ayrıca çalışmanın temel hipotezi ile, alt hipotezleri de bu bölümde sıralanmıştır.

Yazar, 18. ve 19. yüzyılda pozitivistin etkisiyle, yapılan bilimsel faaliyetlerde insanın manevi boyutunun görmezden gelindiğini belirtmektedir. Ancak 20. yüzyılda fen bilimlerinde bile pozitivistin duyulan şüphenin artmasının, sosyal bilimlerde daha büyük bir değişim yaşanmasına sebep olduğunu, maneviyat kavramının bilim dünyasında tekrar gündeme geldiğini ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak yaşanan ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeler, bunların neticesinde ortaya çıkan sorunlar, insanların yaşadıkları anlam sorunları ve amaçsızlık gibi problemlerin meydana gelmiş olması gösterilmektedir. (Apak: 2018, s. 15, 16)

Pozitivistin yönelik eleştirilere biraz daha detaylı bakılacak olursa; öncelikle Aydınlanma Dönemi'nden tevarüs edilen bu zihniyet, bilim ilerledikçe ve insanlar rasyonelleştikçe, dinin ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Ancak bu

* Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Öğretim Görevlisi.

iddianın gerçekleşmediği, bilimsel alanda ilerleme sağlanmasının, insanların gittikçe rasyonelleşmesinin dini ortadan kaldıramadığı gözlemlenmektedir. Tam tersine bugün son derece modern toplumlarda bile dinin ortadan kaybolmadığı ifade edilmektedir. (Köse: 2014, s. 11, 20, 21) Ayrıca, dinsel- manevi olanı dışlamanın, her şeyi maddi süreçlere indirgemenin insanları daha iyiye götürmediği, metalaşmanın, ahlaki yozlaşmanın artmasına, insanların kimlik bunalımı yaşamasına sebebiyet verdiği bilinmektedir.

Pozitivist-akılcı paradigma dinin yok olacağını iddia etmekle beraber; doğrusal bir ilerleme olacağını, ilerleme oldukça toplumların ekonomik, sosyal, siyasal yönden daha iyi şartlara erişeceğini de vaat etmektedir. Ancak bu vaatlerini de gerçekleştiremediği, olumlu bir takım gelişmeler olmakla birlikte, savaşların, yoksulluğun, açlığın, susuzluğun hala devam ettiği, küresel ısınma, kimyasal atıklar gibi sorunların dünyayı her geçen gün daha çok tehdit ettiği ifade edilmekte ve bu sebeple de eleştirilmektedir. (Rosenau'dan naklen; Perşembe: 2003 s, 166)

Dini-manevi olanı dışlamaya sebep olarak gösterilen, pozitivist paradigmanın bir diğer iddiası olan nesnellik de bugün tartışılmaktadır. Nitekim bazı sosyal çalışmacıların da nesnellik gereği sosyal hizmet uygulamasında maneviyattan uzak durduğu aktarılmaktadır. (Apak: 2018, s. 80, 81)

Ancak insanın sadece fizyolojik, biyolojik bir varlık değil; psikolojik, sosyolojik, manevi bir varlık olması hasebiyle duygularından, düşüncelerinden, kültürel özelliklerinden, şahsi karakterinden, inançlarından vs. tamamen bağımsız olabileceğinin düşünülmemeyeceği bugün pozitivism ötesi bir paradigma olarak tartışılmaktadır. Bu görüşün, özellikle Sosyal Bilimler için çok daha fazla gündeme geldiği ifade edilmektedir. Nitekim Heinsberg'in "belirsizlik ilkesi"nin pozitivist/ akılcı paradigmanın nesnellik ilkesini sorgular hale getirdiği söylenmektedir. Bu ilkeye göre, mikroskobik ayrımın ötesinde herhangi bir ölçüm çalışması, ışık ile gözlem yapmak bile çalışılan şeyi etkilemektedir. (Şimşek ve Yıldırım: 2011, s. 27, 29) Nitekim bir kamera bile çekilen görüntüyü tamamen aktaramamakta, kameranın markası, modeli, merceğin özellikleri, piksel sayısı, ışığın geliş yönü çekilen görüntüyü etkilemektedir.

Pozitivist/akılcı bilimsel anlayışa getirilen eleştirilerle birlikte, yeni bir bilimsel perspektifin ortaya çıkması, Thomas Kuhn'un, bilimsel anlayışta yaşanan değişim ve dönüşümü anlatmak için kullandığı "paradigma" kavramını gündeme getirmektedir. Kuhn, doğrusal ve sürekli kümülatif bir şekilde ilerleme iddiasında olan bilime karşı, bilimin paradigmatik olduğunu söylemektedir.

(YANIK: 2010, s. 81) Ona göre bir dönem kabul edilen paradigma, paradigma kayması neticesinde yerini yeni bir anlayışa bırakabilmektedir. Nitekim Newton'un mutlak zaman-mekan anlayışının yerini Einstein'in görelilik teorisinin alması paradigma değişikliğine örnektir. (Şimşek ve Yıldırım: 2011, s. 27) Görelilik kuramı, gözlemcinin süreçteki etkisini ortaya koymuştur.

Sosyal Bilimlerde paradigma değişimine örnek olarak ise, sekülerlik tartışmaları gösterilebilir. Klasik dönemde toplumların gittikçe rasyonelleşeceği ve sekülerleşeceği, dinin tamamen yok olacağı paradigması hakimken, bugün çağdaş teorisyenler dinin hala kaybolmadığını, o ya da bu şekilde insan hayatında var olduğunu söylemektedir. Bu yüzden dinin görmezden gelinmesi yerine, insan hayatının önemli bir parçası olarak Sosyal Bilimlerde ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Hıdır Apak, bu paradigma değişiminin sosyal hizmette de kendini gösterdiğini, tıpkı diğer bilimsel faaliyetlerde olduğu gibi sosyal hizmette de artık insanın manevi boyutunun göz önüne alındığını belirtmektedir. Yazar, aslında dini ve manevi değerlerin Sosyal Hizmetin çıkış noktasında, tarihsel süreç içerisinde önemli bir yerinin olduğunu, ancak daha sonra bu perspektiften uzaklaşıldığını, sosyal hizmetin maneviyata bakışının belirsizlikten düşmanlığa varana dek birçok farklı yaklaşımla ele alındığını ifade etmektedir. (Apak: 2018, s. 17)

Sosyal Hizmetin insanı bütüncül bakış açısıyla ele almasından kaynaklı olarak insanın biyolojik, psikolojik, sosyal yönlerinin yanında manevi boyutunun da olduğunun göz önüne alınmasını ve buna göre sosyal hizmet uygulaması yapılması gerektiğini kaydeden Apak, son yıllarda bu bakış açısına temayülün arttığını ifade etmektedir. Yani, bu konuda bir paradigma değişikliğinden bahsetmek mümkündür. Ancak yine de müellif, akademik manada, bu konuyla ilgili eksiklerin olduğunu da eklemektedir. (Apak: 2018, s. 19)

Sosyal Hizmet ile maneviyat ilişkisi ve bu konuda çalışma yapmanın önemini yazar şu sözlerle dile getirmektedir:

“Dünya üzerinde sosyal hizmet alanının, kendi bünyesinde maneviyat kullanımını gittikçe yaygınlaştırmasının sebepleri arasında, maneviyatın insanın güçlü yönleri arasında bulunması, insanı tamamlayıcı bir rol üstlenmiş olması; müracaatçıların maneviyatlarını paylaşma ihtiyaçları ve müracaatçıların sıklıkla vurguladıkları gereksinimleri gösterilebilir. Ayrıca içinde bulunduğumuz kültür açısından da

maneviyat, yaşamın içinde büyük yer tutmaktadır. Bu kültürün yetiştirdiği toplumumuzda ise maneviyat doğal olarak korunan, üzerine düşülen oldukça hassas bir ögedir. Bu nedenle maneviyat, kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulamasının başat unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice olarak, toplumumuzda ve kültürümüzde önemli bir yer edinmiş maneviyatın sosyal hizmet uygulamalarının içine dahil olması kaçınılmazdır.” (Apak: 2018, s. 19, 20)

“Maneviyat Nedir?” başlıklı ilk bölümde maneviyatın tanımı ele alınmakta, ardından din ve anlam arayışı ile maneviyat arasındaki ilişki incelenmektedir. Yazar, maneviyatın anlamına dair pek çok tanımın olduğunu, henüz net bir sınır çizilmediğini ifade etmektedir. Tarihsel süreçten bakılacak olursa, maneviyat kavramının XII. yüzyılda insanın psikolojik yönünü, XV., XVI. yüzyılda dindarlığını göstermek için kullanıldığı aktarılmaktadır. XVII. yüzyılda ise Fransa’da ilk kez günümüzdeki anlamda kullanıldığı, XX. yüzyılda ise maneviyatın dini ve din dışı anlamlarda yaygın olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Sonuçta yazar, aşkın güç veya Tanrı ile bağlantılı; yaşamın anlamı veya bireyin dünya ile ilişkileri ile ilgili veyahut bireyin kendisine veya başkalarına bağlılığı ile ilişkili pek çok tanım olduğunu belirtmektedir. Ancak, henüz net bir tanıma varılmadığını ifade etmektedir. Nitekim evrensel düzeyde belki de bir tanım belirlemenin çok da kolay olmadığı düşünülmektedir. Çünkü insanların yaşadıkları kültüre, dini inancına, yere, zamana, hayata bakış açılarına göre maneviyat tanımının farklılaştığının gözlemlendiğinden bahsedilmektedir.

Kitapta, maneviyat terimini daha detaylı bir şekilde anlatabilmek adına maneviyat ve anlam arayışı ilişkisine değinilmektedir. Apak, anlam arayışının insan hayatının tümüne sirayet ettiğini, her zaman var olduğunu; aynı şekilde maneviyatın da her zaman insan için kaçınılmaz bir unsur olarak var olduğunu, hayata amaç ve anlam kattığını söylemektedir. Yazar, anlam arayışı çabalarının bireylerin maneviyatını gündeme getirdiğini ifade etmektedir. Yani aralarında diyalektik bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Din ve maneviyat ilişkisine gelince, Apak dört farklı yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Bunlar; “din ve maneviyat aynı şeydir”, “din ve maneviyat ayrı kavramlardır”, “din olmadan maneviyat, maneviyat olmadan din olmaz”, “maneviyat dini kapsar” şeklindedir. Yazar, bunlar içerisinden maneviyatın dinden daha geniş kapsamlı bir olgu olduğunu görüşüne katıldığını belirtmektedir. O, bu durumu

şöyle ifade etmektedir: “*Maneviyatın dini bir kaynağı olabilir ama bu dinle sınırlı değildir.*”

“Maneviyat ve Bilim Dünyası” şeklindeki alt başlıkta ise, müellif, başlangıç döneminde birçok bilim dalının maneviyatı çalışma alanlarının dışında tuttuğunu, ancak 1960’larda başlayan, 1980’lerde hızlı bir biçimde devam eden bir temayülle, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp gibi alanlarda hem pratik, hem teorik manada maneviyatın etkisini arttırdığından bahsetmektedir. (Apak: 2018, s. 27-46)

“Sosyal Hizmet ve Maneviyat” başlıklı ikinci bölümde genel olarak tarihsel süreç içerisinde, dünyadaki Sosyal Hizmet ve maneviyat ilişkisi anlatılmaktadır.

Yazar bu bölümde, Sosyal Hizmetin ilgi alanına giren dezavantajlı gruplara destek olma düşüncesinin öncelikle, İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik başta olmak üzere çeşitli din ve inançlarda en somut örnekleriyle görüldüğünü anlatmaktadır. Yani Sosyal Hizmete dair tarihteki ilk katkıların dinler, dini kurumlar tarafından yerine getirildiğinden bahsetmektedir.

Ancak Sosyal Hizmetin, ilk ortaya çıktığı dönemde manevi değerlerden etkilense bile, sonrasında pozitivist düşüncenin etkisi altında kaldığı, bu durumun da uzunca bir süre devam ettiği ifade edilmektedir. Apak, özellikle 1920’lerde Freud’un psikanalitik yaklaşımıyla birlikte, deneysel, somut bilgi ve yöntemin tercih edildiğini, sosyal hizmetin de bu yöne doğru eğilim gösterdiğini belirtmektedir.

Müellif, Sosyal Hizmet ve maneviyat ilişkisini tanımlamak için ilk girişimlerin ise Hristiyan çalışmacı Charlotte Towle tarafından 1945 yılında atıldığını belirtmektedir. Charlotte bir bireyin tam olarak anlaşılması için, bireylerin psikolojik ve sosyolojik yönlerinin yanı sıra; manevi yönlerinin de ele alınması gerektiğini düşünmüştür.

1950’lerde ise psikoterapistlerin, hayatlarında her türlü maddi imkana sahip olan ancak yine de terapiye ihtiyaç duyan kişileri gözlemledikleri, bir on yıl sonra yani 1960’larda da bu durumun bir neticesi olarak manevi boyutun da sosyal bilimlerde gündeme gelmesine dair çalışmaların daha detaylı yapılmaya başlandığı ifade edilmektedir. 1980’lerden itibaren maneviyatın sosyal hizmette rolünün gittikçe arttığı söylenmektedir. 1990’larda sosyal hizmet ve maneviyatla ilgili dernekler, ulusal, uluslararası toplantılar yapılmıştır. Apak, pozitivistimin insanı tek başına açıklamada yetersiz kaldığını, çok yönlü bir varlık olan insanın manevi boyutunun göz ardı edilemeyeceği gerçeğinin gittikçe gün yüzüne çıkmaya başladığını söylemektedir. 2000’lerde de Sosyal Hizmet dahil maneviyatın Sosyal Bilimlerde etkinliğini devam

ettirdiği, postmodernizmin pozitivistliğe yönelik eleştirilerinin de bu konuda etkili olduğu aktarılmaktadır.

Özetle, yazar aslında çıkış itibarıyla din, maneviyat ve sosyal hizmetin bir arada olduğunu, daha sonra pozitif dalga ile birlikte maneviyat ve dinden bir kopuş olduğunu, daha sonra ise sadece maddesel birtakım yaklaşımların hem insanı anlamaya hem de insanın kendi anlam dünyasını inşa etmesine yeterli olmadığını anlaşılmasıyla birlikte, maneviyata bir dönüş olduğunu anlatmaktadır. Bugün pek çok çalışma, buna benzer görüşler ortaya koymaktadır. (Apak: 2018, s. 47-67)

Kitabın ikinci bölümünde maneviyat ve Sosyal Hizmet ilişkisinin teorik ve tarihsel sürecine değinilirken, “Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet” başlıklı üçüncü bölümde Sosyal Hizmetin uygulama konusunda maneviyata nasıl baktığı hususuna değinilmektedir.

Bu bölümde öncelikle, sosyal çalışmacıların dezavantajlı gruplarla çalıştığı, bu durumda olan insanların da manevi desteğe daha çok ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir.

Daha sonra, sosyal çalışmacıların maneviyat uygulamasında dikkat etmesi gereken hususlara değinilmektedir. Bu noktada yazar, insan ilişkilerinde dini veya dini olmayan unsurlara karşı esneklikten, saygıdan, kişinin hazır olma durumunun dikkate alınmasından bahsetmektedir. Bu bölümde ele alınan asıl mevzu ise bazı sosyal çalışmacıların maneviyatı uygulama konusunda uzak dururken, bazı sosyal çalışmacıların maneviyatın sosyal hizmet uygulamasında yer almasına sıcak bakmalarına dair tartışmalardır. Bu kısımda her iki görüşe ait nedenler sıralanmaktadır. Sosyal çalışmacılar arasında sosyal hizmet uygulamasında maneviyata uzak veya ilgisiz kalma nedenleri arasında sayılan etmenler şu şekilde özetlenebilir: Sosyal hizmet eğitiminde maneviyatla ilgili eğitimlerin yer almaması; sosyal çalışmacıların rasyonel, pozitivist olma kaygısı taşımaları, maneviyatın bu duruma zarar vereceğini düşünmeleri; bazı sosyal çalışmacıların din ve maneviyatın baskıcı olduğu, değer ve yargıları dayattığı fikrine sahip olmaları; maneviyatın belirsiz bir kavram olduğu, ölçülemeyeceği düşüncesi; bazılarının uzman olmadıkları bir konuda çalışmış olacakları fikrinden yola çıkarak profesyonellik kaygısı taşımaları; son olarak da bazı sosyal çalışmacıların sosyal hizmet mesleğinin etik ilkelerinin ve değerlerinin yerini, manevi inançların, dini, ideolojik ilkelerin alabileceği endişesi taşımalarıdır.

Sosyal hizmet uygulamasında maneviyata yer verilmesinin gerekliliğine dair nedenlerden ilki; tarihsel olarak mesleğin dini, manevi değerlerle ilişki içinde olması, hatta doğuş aşamasında da dini

kurumların veyahut dini veya manevi değerleri önemseyen bireylerin öncülük etmesi olduğu belirtilmektedir. İnsanı tüm boyutlarıyla ele alması gereken bir meslek olarak sosyal, kültürel, fizyolojik, psikolojik, çevresel faktörlerin yanında insanın inkâr edilemez bir şekilde manevi yönünün de olması maneviyatla ilgilenmeyi gerektiren başka bir sebep olarak gösterilmektedir. Üçüncü olarak, yazar, Sosyal Hizmetin kendi içinde var olan etik ilkelerini ve değerlerini aslında mesleğin manevi temelleri olarak görmenin mümkün olduğundan bahsetmektedir. Bu noktada Apak, hiçbir ayırım gözetmeden her türlü dini, manevi tutuma saygılı olmanın, müracaatçısıyla dini olan veya olmayan manevi destek sistemleri yoluyla iş birliği içinde olmanın, insani ilişkilerin önemini ve mesleki bilgi ve beceriler konusunda yetkinliğe sahip olmanın sosyal hizmet uygulamasında maneviyatı işin içine katmanın önemini gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca kültürler arası uygulamada müracaatçıların kültürel özelliklerine, manevi, dini inançlarına, hassasiyetlerine uygun bir sosyal hizmet uygulaması yapabilmek için maneviyatın da hesaba katılması gerektiği ifade edilmektedir. Apak, müracaatçılara güçlendirme yaklaşımı uygularken de müracaatçıların geleneklerine, inançlarına, değerlerine odaklanmanın olumlu etkiler yaratabileceğinden bahsetmektedir. Ayrıca yazar, maneviyatın sosyal çalışmacıları motive ettiğini ve pek çok sosyal çalışmacının bu mesleği seçmesinde manevi ve dini değerlerin rol oynadığını ifade etmektedir. Son olarak, müellif günümüzde yürütülen bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilen verilerin, maneviyata yönelik uygulamaların sosyal hizmet dahil pek çok alanda ihtiyaç olduğunu gösterdiğini, hâkim paradigmanın bu yöne evrildiğini eklemektedir. (Apak: 2018, s. 69-106)

“Türkiye’de Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet” isimli dördüncü bölümde, Hıdır Apak, ülkemizdeki sosyal hizmet ve maneviyata dair çalışmaları tarihsel olarak beş döneme ayırarak incelemektedir. İlk olarak Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar olan aşama ele alınmakta, özellikle vakıfların ve fütüvvet teşkilatı gibi birliklerin önemine dikkat çekilmektedir. Daha sonra Osmanlı’nın son dönemleri olan 19. ve 20. yüzyılı kapsayan kısımda Sosyal Hizmetin daha aktif ve profesyonel hale geldiğinden, Eytamhane, Darülaceze, Darü’ş-Şafaka, Niş Çocuk Islahhaneleri, Eytam Keseleri, Emval-i Eytam Nezareti, Darü’l-Hayri Ali gibi kurumların açıldığından bahsedilmektedir. Yazar, 1923-1956 Türkiye’nin kuruluş yıllarını kapsayan dönemde sosyal hizmet çalışmalarının daha çok Osmanlı’dan devraldığı şekliyle devam ettiğini Darülaceze, Himayeyi Etfal Cemiyeti, Hilal-i Ahmer, Darüleytam gibi örneklerle açıklamaktadır. Apak, 1957-1990 yılları arasında bilgilerin Batı’dan

tevarüs edildiği şekliyle kabul edildiğini, manevi temelli sosyal hizmete şüpheyle bakıldığını söylemektedir. Ancak yazar, 1990'lardan itibaren din ve maneviyatın sosyal hizmetin ilgi alanına dahil edilmeye başlandığını ifade etmektedir. Akademik çalışmaların ise 2005'ten sonra yavaş yavaş yapılmaya başlandığını söylemektedir.

Türkiye'de Sosyal Hizmet eğitimi ve maneviyat konusuna da değinen yazar, maneviyata dair derslerin ve konuların sosyal hizmet eğitiminde çok fazla yer almadığını ifade etmektedir. Lisans programlarına ulaşılan 32 Sosyal Hizmet Bölümünün sadece yedisinde maneviyatla ilgili bir ders olduğunu ve böyle bir dersin sadece bir üniversitede zorunlu olarak okutulduğunu söylemektedir. Bu yedi üniversite içerisinde sayılmayan, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü müfredatını da buraya eklemek gerekmektedir. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde, "Manevi Destek Hizmetleri" ismiyle 3. sınıfta zorunlu dersler arasında okutulan bir ders bulunmaktadır. Ayrıca seçmeli ders olarak da 2. sınıfta Değerler Eğitimi dersi okutulmaktadır.

Eğitimin ardından, uygulamalı kısma geçen yazar, Türkiye'de Sosyal Hizmet alanında manevi destek hizmetinin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı bünyelerinde yapılan çalışmalarla kurumsallaştığını ifade etmektedir. Bu minvalde 2007'de, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, daha sonra 2011'de o dönemki ismiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının protokol imzaladığı bilinmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlarda kalan korunmaya muhtaç çocuklara, aynı şekilde yaşlı bakım merkezinde kalan yaşlılara manevi destek hizmetlerinin sunulduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklara, hastanelerde hastalara ve yakınlarına manevi destek hizmetinin verildiği anlatılmaktadır.

Ancak yazar, dini ve manevi danışmanlık veya manevi destek ile maneviyata duyarlı sosyal hizmet arasında bir ayırım yapmaktadır. Manevi desteğin veya dini ve manevi danışmanlığın müftü, vaiz, imam gibi din adamları tarafından yerine getirildiğini; maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ise, din adamları tarafından verilen manevi destek uygulamalarından farklı olduğunu ifade etmektedir. Sosyal hizmetin kendine ait bir içeriği, modeli, metodu ve eğitim süreci olduğunu; maneviyata duyarlı sosyal çalışmacının manevi destek uzmanından meslek olarak ayrıldığını belirtmektedir. (Apak: 2018, s. 107-129)

Ancak Din Psikolojisi alanında uzman hem ilahiyata, hem davranış bilimlerine hakim hastanelerde vs. görev yapan Manevi Destek uzmanlarının nasıl bir yere konumlandırılacağına yazar tarafından net bir şekilde açıklanmadığını ifade etmek mümkündür.

Dördüncü bölümde son olarak yazar, maneviyata duyarlı sosyal hizmet uygulamasında, yerel bir perspektif oluşturmanın önemli olduğundan, bunu yaparken de çok kültürlü bakış açısının, İslam'ın ve İslami değerlerin göz önüne alınmasının ehemmiyetinden bahsetmektedir. (Apak: 2018, s. 124, 125)

"İlgili Araştırmalar ve Literatür İncelemesi" adlı beşinci bölümde ise hem ülkemizde hem de yurt dışında sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisine dair yapılan literatür taraması aktarılmıştır. Ayrıca incelenen eserlerin konularına ve önemlerine ilişkin bilgiler verilmiştir. (Apak: 2018, s. 131-142)

"Araştırmanın Metodolojisi" başlıklı altıncı bölümde araştırmada uygulanan metot ve teknikler hakkında bilgi verilmektedir. Yapılan saha araştırmasında hem nitel, hem nicel veriler toplanarak "karma desen" in kullanılmasının uygun görüldüğü belirtilmektedir. Bu karma desenin nasıl yapılacağı konusunda da yazar, tercihini "açımlayıcı sıralı karma desen"den yana kullandığını ifade etmektedir. Buna göre, öncelikle anket ile nicel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Daha sonra anket ile elde edilen bulgular üzerinden hareket ederek mülakatlar ile nitel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Nicel kısım için genel evren olan Türkiye'deki Sosyal Hizmet uygulama alanında çalışan sosyal çalışmacılar içinden, örneklem olarak Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nde ve Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği'nde mail adresi kayıtlı kişiler ile sosyal çalışmacıların aktif oldukları sosyal medya grupları tercih edilmiştir. Anket online olarak 218 katılımcı ile Ocak 2017- Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar ise, yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden anket yapılan kişiler içinden seçilen bir örneklem grubu ile Nisan 2017- Mayıs 2017 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. (Apak: 2018, s. 143-157)

Bu durum yani, çalışmada hem nicel hem nitel metotların bir arada kullanılması ise çalışmanın artlarından birini oluşturmaktadır.

"Nicel Verilere İlişkin Bulgu, Yorum, Tartışma" başlıklı yedinci bölümde anket sorularından elde edilen verilere ve tablolara, "Nitel Verilere İlişkin Bulgu, Tartışma ve Yorum" sekizinci bölümde nitel verilere ve yapılan mülakatlardan bazı kesitlere yer verilmektedir. "Nicel ve Nitel Bulguların Birlikte Analizi" başlıklı bölümde hem nitel hem nicel verilerin karşılaştırılması ve çeşitli tablolar aracılığıyla sunulması söz konusudur. (Apak: 2018,

s. 160- 321) Yedinci, sekizinci, dokuzuncu bölümlerdeki verilerin, oranların ve bulguların tek tek verilmesinin bu yazının kapsamını aşacağı için, sonuç bölümündeki veriler ve bulgulardan bazılarına değinmekle yetinmenin uygun olduğu düşünülmüştür.

Sonuç bölümünde yazar, sosyal çalışmacıların maneviyat algısı ile ilgili daha önceden yapılmış bir çalışmanın olmadığını vurgulamaktadır.

Katılımcıların maneviyat tanımlamalarıyla ilgili verilerle başlayan yazar, sosyal çalışmacıların maneviyat tanımı konusunda net, ortak bir tutuma sahip olmadığını dile getirmektedir. Maneviyat ve din ilişkisine dair daha önceden bahsedilmiş olan dörtlü sınıflamanın her birini baz alarak maneviyat tanımı yapan sosyal çalışmacının olduğunu ifade etmektedir. (Apak: 2018, s. 327, 328) Ayrıca maneviyatın nedirliğine ilişkin sorunun nicel çalışmada direk olarak sorulmadığını, nitel çalışmada ele alındığını eklemektedir. (Apak: 2018, s. 309, 310)

Bir diğer bulgunun konusu ise sosyal çalışmacıların maneviyatla ilgili bir eğitim alıp-almadıkları hakkındadır. Yazar, verilerden hareketle, araştırma kapsamındaki sosyal çalışmacıların pek çoğunun maneviyatla ilgili akademik içerikli bir derse, çalışmaya, konferansa vb. etkinliklere katılmadıklarını ifade etmektedir. (Apak: 2018, s. 328)

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç ise, sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğunun “maneviyat içerikli” bir dersin Sosyal Hizmet programlarında okutulmasını gerekli gördüğü yönündedir. Bu durumla ilgili istatistikî verilere bakıldığında, %25.4’ü maneviyat içerikli bir dersin Sosyal Hizmet eğitiminde “çok gerekli”, %38.4’nün “gerekli” olduğunu söylediğine dair verilere rastlanmaktadır. (Apak: 2018, s. 172, 328)

Araştırma kapsamında incelenen bir başka problem ise, Sosyal Hizmet mesleğinin seçiminde maneviyatın etkili olup olmadığıdır. Katılımcıların %34.9’u Sosyal Hizmet mesleğinin seçiminde manevi duyguların etken olduğunu; %59.2’si ise etken olmadığını dile getirmiştir. (Apak: 2018, s. 174, 175, 329) Ayrıca maneviyatın etkili olduğunu söyleyenlerin, maneviyatla ilgili çeşitli eğitimlerle kendini geliştirme çabası içinde olduğu söylenmektedir. Ek olarak çalışmada, katılımcıların çoğunun sosyal hizmet uygulamasının maneviyatının bir parçası olduğunu söylediği tespit edilmiştir. Bu grup içinde daha önce maneviyat mesleği seçmemde etkilidir, diyenlerin hemen hepsi vardır. Apak, bu durumu kişisel maneviyat ile sosyal hizmet uygulaması arasında bir örtüşme olduğuna yormaktadır. (Apak: 2018, s. 179)

Yazarın araştırmadan elde ettiği bir diğer sonuca göre, katılımcılar maneviyata duyarlı Sosyal Hizmetle ilgili düşüncelerini, ağırlıklı olarak, Sosyal Hizmetin etik, ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koymaktadırlar. Bu minvalde maneviyatla ilgili olarak “müracaatçıya saygı duyma, onu bir bütün olarak ele alma, kültürel duyarlılık, müracaatçının self-determinasyon hakkı” vb. şeklindeki yaklaşımların, Sosyal Hizmetin etik değerleri ve ilkeleriyle örtüştüğü yönünde açıklama yapılmaktadır. (Apak: 2018, s. 183, 329)

Bir başka sonuç ise araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun, Sosyal Hizmet uygulamasında müracaatçının maneviyatını hesaba kattığını ifade etmiş olmasıdır. Apak tarafından yapılan ankette, katılımcıların %80.3’ünün müracaatçının maneviyatını, %70.2’sinin dini inancını dikkate aldığı şeklinde verilere ulaşılmıştır. (Apak: 2018, s. 185, 329)

Araştırmada, katılımcılara sosyal inceleme raporlarında maneviyatla ilgili bir bölüm olmasına yönelik düşünceleri sorulduğunda ise, büyük çoğunluğunun buna karşı çıktığı tespit edilmiştir. (Apak: 2018, s. 330)

Apak, çalışma esnasında elde edilen veriler içinde en çok olumsuz tutum ve düşüncelerin birlikte dua etmek, manevi bir dil ve konsept uygulamak, manevi bir eser tavsiye etmek gibi konularda, yani daha pratiğe dönük noktalarda ortaya çıktığını söylemektedir. (Apak: 2018, s. 330)

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise, çoğu katılımcının müracaatçıları, manevi destek alabilecekleri bir yere yönlendirme yapmadıkları şeklindedir. (Apak: 2018, s. 331)

Hıdır Apak sonuçta, maneviyat ve Sosyal Hizmet uygulamasına yönelik kararsız tutumun öne çıktığını belirtmektedir. Yazar, bu kararsız tutumda, sosyal çalışmacıların maneviyat konusunda bilgi eksiklerinin olmasının etkili olduğunu düşünmektedir. Maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisi içerisinde etkili bir uygulama yapabilmeleri için sosyal çalışmacıların desteğe ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, sosyal çalışmacıların müdahale alanında manevi ve dini konulara saygı duyduğunu da eklemektedir. (Apak: 2018, s. 331)

Öneriler kısmında ise yazar, Sosyal Hizmet ve maneviyat ilişkisine dair hem eğitime yönelik, hem teorik ve pratik araştırmalar yapılmasına yönelik birtakım önerilerde bulunmaktadır. (Apak: 2018, s. 333, 336)

Sonuç olarak kitap, Sosyal Hizmet ve maneviyat ilişkisine dair yazılmış sınırlı sayıda eserden biridir. Konunun hem teorik, hem pratik yönünün detaylı olarak ele alınması; araştırma esnasında hem nitel,

hem nicel yöntemin kullanılması kitabın artı yönlerindedir.

Kitap sade ve anlaşılır bir dille, akıcı bir üslupla yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] APAK, Hıdır, *Sosyal Hizmet ve Maneviyat Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması*, Bir Yay., İstanbul: 2018.
- [2] KÖSE, Ali, Modernleşme, “Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, *21. Yüzyılda Dinin Geleceęi Kutsalın Dönüşü*, Timaş Yay., İstanbul: 2014.
- [3] PERŞEMBE, Erkan, “Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14, sayı 14-15, ss. 159-181.
- [4] ŞİMŞEK, Hasan, Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., 8. Basım, Ankara: 2011.
- [5] YANIK, Akan, Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, c. 7, sayı 3, 2010, ss. 79-82.
- [6] WHO, <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution> (01.03.2019).